

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2016/3

yıl: 7 cilt: VII sayı: 15

el-Lüma' İslâm Tasavvufu/The Kitab Al-Luma' Fi 'l-Tasawwuf

Ebû Nasr Serrâc Tûsî

Erkam Yayınları, çev. H. Kamil Yılmaz, İstanbul, 2012, 536 s.

Tanıtın: Murat TATLILIOĞLU*

Lüma'nın yazıldığı dönemde tasavvuf ameli zühd yaşantısı olarak algılanmaktaydı. Böyle bir dönemde tasavvuf hakkında Lüma' gibi sistematik bir eserin yazılması sıradışı, şaşırtıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir ilmî sınıflandırmadan uzak bir şekilde varlığını sürdüren tasavvuf, Serrâc'ın "... tasavvuf dini ilimlerden biridir." (s.7) iddiası ile kendine dini ilimler arasında bir yer oluşturmuş, sistematik bir yapı içerisinde anlatılmış ve ehl-i sünnet tasavvufu diye adlandırabileceğimiz bir tasavvuf tanımının ilk nüveleri atılmıştır. Serrâc'ın, eserine özellikle ilim tasnifi ve tasavvufun diğer ilimlerle olan münasebeti bahsiyle başlaması, ana hedefinin tasavvufun bir din ilimi olduğunu ispatlama gayesinin açık bir delilidir.

Eser 13 bölümden oluşmaktadır. Eserde sırasıyla; tasavvuf, tevhid, marifet; makamlar ve haller; sûfilerin Kur'ân'ı anlama ve uygulamaları; sûfilerin Hz. Peygambere (sav) uymaları; sûfilerin Kur'ân ve Hadîsten hüküm çıkarmaları; Ashâb-ı Kirâm, zühd ve tasavvuf; tasavvufta âdâb; sûfilerin mektup, şiir, dua ve risaleleri; sema; vecd; mucize ve keramet; tasavvuf kavramları; sûfilerin şatahâtı ve sûfi geçinenlerin yanlışları başlıklı konular işlenmiştir. Lüma'da, Keşfu'l Mahcûb'da ve Kuşeyrî Risâlesindeki gibi bir tabakât kısmı bulunmamakla birlikte büyük mutasavvıflardan rivâyetler ve menkıbeler aktarılarak bu kişilerin meşrep ve görüşlerine yer verilmiştir.

Tasavvufun bir din ilimi olup olmadığı konusu özellikle tasavvufun ilk döneminde tartışmalara yol açmış, sonrasında ise tasavvuf, klasik dini ilimler arasında kendine yer bulmuştur. Zira müellifin yaşadığı dönemde fıkıh, hadîs ve kelâm, usul ve metotları belirlenmiş ve temelleri oturmuş ilimler olmasına rağmen dönemin sûfileri; entelektüel alanlara ilgisiz, sözü değil mücâhede ve ahlâkı esas alan bir yol tutmuşlardır. İlk dönem mutasavvıfları olarak kabul edilen zühd ehlindeki bu entelektüel ilgisizlik, zamanla tasavvufta sistemsizlik ve nazariyat yok-sunluğundan kaynaklanan bazı problemlere yol açmıştır. Ameli, eser telif etme ve metot oluşturmaktan daha önemli görmelerinden dolayı tasavvuf sistematik bir ilim şeklini almamıştır.

Tasavvufun bir ilim olarak kabul edilmemesinin ve yerleşmiş bir usûlünün

* İstanbul Ü., İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri A. B. D.
muratphd123@gmail.com

olmamasının, biri dışarıdan diğeri içeriden olmak üzere iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi, tasavvufun zâhiri ilim erbâbı tarafından kabul görmemesi ve hatta Serrâc'ın da dediği gibi zındıklık ve sapıklık ile nitelenmesi (s.7); ikincisi de kendisini mutasavvıf diye adlandıran ama tasavvuf bir yana şer'î şerîf ile dahi alakası olmayan bir gürhün ortaya çıkmasıdır ki; bu grup zâhiri ilim erbâbının mutasavvıflar aleyhindeki iddialarını destekleyen örnekler olarak kullanılmışlardır. Bu nedenlerden dolayı Serrâc, tasavvufu bir usul ve sisteme oturtmak suretiyle hem iç hem de dış muhaliflere cevap vermiş ve tasavvufu bir ilim olarak ortaya koymuştur.

Serrâc, dini ilimleri Kur'an ilmi, Sünnet ilmi ve İman ilmi olmak üzere üç gruba ayırmış ve bu ilim erbâblarını da Peygamber Efendimizin (sav) vârisleri olarak görmüştür. Serrâc'a göre iman ilmi tasavvuftur. Sûfiler, amellerin hem zâhirinden hem de batinından haberdâr olmaları sebebiyle ibâdet, ahlâk ve hallerin inceliklerine vâkıftırlar. Bu incelikler, sûfilerin ulaştığı merteye ve hallerle, ibadet, tâat ve ahlâkla elde ettikleri bilgilerden olup sadece onlara hastır (s.12). Bu hususiyet ve seçkinlik iddiası mutasavvıfların kendilerini Peygamber Efendimiz (sav) döneminde özel bir grup olan Ashâb-ı Suffâ'ya atfetmelerinde de görülebilir.

Serrâc, eserin geneline hâkim olan bir üslûbla, sûfilerin inanç konusunda muhaddis ve fakihlerle aynı görüşleri paylaştığının altını çizer. Tasavvuf ilminde, âyet ve hadisleri inceleme konusunda özel bir tavır vardır. Sûfiler, özellikle güzel ahlâkı tavsiye etmiş, hallerden ve amellerdeki faziletlerden bahsetmiş, mü'minlerin manevi olarak erişebilecekleri makamları anlatmış, âyet ve hadislerin üzerinde durmuş, bu konulardaki Sahabe ve Tabiînin söz ve davranışlarını örnek olarak vermişlerdir.

Müellif, bazı rivâyetlerden bahsederken "bu doğruysa" ifadesini kullanmıştır. Bunun sebebi, Kur'an ve hadis dışında hiçbir bilgi hakkında kesin ifade vermek istemeyişinden ya da kendi görüp duymadığı rivâyetlere karşı temkinli yaklaşmasından kaynaklanmış olabilir. Bu konular pek çok kez rivâyet ve şiirlerle açıklanmıştır.

Serrâc, konuları anlatırken ya da kavramları açıklarken birbirine zıt gibi görünen ya da birbirinden farklı tanımlamalar ile rivâyetlere yer vermiştir. Bunun nedeni sûfilerin kendi hal ve makamları arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. Bu sebeple farklı ya da çelişiyormuş gibi görünen ifadelerden her birinin aslında bulunduğu makam ya da hal için doğru olduğu söylenebilir. Bunları duyan kişilerin de söylenenleri idrakinde kendi hal ve makamına göre değişiklikler gözlenebilir. Serrâc, rivâyetleri ve konuları açıklarken bunları anlayabilecek olan "avam, havas ve hassül'î havas" olmak üzere üç gruptan bahsetmiştir. Bazı konuların ancak ehli tarafından anlaşılacağını ve ehli dışındakilerin düşünüp konuşmasının uygun olmayacağını söylemiştir. Ayrıca eserin belli kısımlarında

anlaşılır basit bir üslup kullanılırken, diğer kısımlarda ise ağır bir üslup kullanılmıştır. Örnek olarak, tevhid ve marifet konusu havasa hitaben ağır bir dille, makamlar konusu ise avama anlatır gibi basit bir dille ele alınmıştır. Bu ayrım eserin genel anlatımında da görülmektedir. Defalarca konu bitimlerinde “Ariflere bu kadar örnek kâfidir” manasında cümleler kullanılmış olması, “ehli olmayan anlamaz” tutumunu gözler önüne sermektedir. Hatta bazı konuları kısa tutup bu tür cümleler sarf etmesi, okuyucuda bilerek konuyu açmıyor ve gizli tutuyor intibâını uyandırmaktadır.

Serrâc, şatahât ve sekr ile tanınan Zünnûn ve Bistâmî gibi mutasavvıflardan birçok alıntı yapmasına rağmen, Hallâc-ı Mansûr’dan sadece altı kez bahsetmektedir. Eserin bu kısımlarında Serrâc’ın Mansûr aleyhinde bir fikir beyân etmediği görülmektedir. Ancak eserdeki şatahât ile tanınmış sûfiler, haksız yere itham edilen sûfiler, durumları tartışmalı olan bazı sûfiler ve hulûl bahislerinde Mansûr konusuna hiç değinilmemiştir. Bu da müellifin Mansûr hakkında açıkça bir fikir beyan etmekten kaçındığını göstermektedir. Müellifin bu tavrının arkasında yatan temel neden kendisinin genel tutumu olan orta yolu bulma gayreti ile açıklanabilir. Zira bu spesifik örnekte görüldüğü üzere Serrâc, tasavvufun kitap ve sünnet ile sınırlı olduğunu vurgulayıp, muhalif ulemaya karşı bu konuda deliller getirdikten sonra; Mansûr’u destekleyici bir tavır sergilemekten imtina ederek bu grupların tepkisini çekmekten çekinirken öte yandan Mansûr’u zemmederek mutasavvıflara da cephe almaktan kaçınmıştır. Şatahât örneğinde de görüleceği gibi Serrâc, tüm bunları açıklarken bir merkez çevre ilişkisi kurmuş merkeze ehl-i sünnet tasavvufunu koyarak tasavvufun ana sınırlarını çizmiştir. Bu sınırları çizirken de hem bir yandan muhaliflere cevap vermiş diğer taraftan da mutasavvıfların tepkilerini bertaraf etmiştir. Unutmamak gerekir ki Serrâc’ın bu tutumunun temel nedeni zâhir ulemâsı ile uzlaşma ve iç muhalifleri reddederek tasavvufu bir din bilimi olarak kabul ettirme çabasıdır.

Sonuç olarak, Serrâc bu dönemde dağınık bir şekilde varlığını sürdüren gerek zâhid gerek ibâhî grupları tek bir çatı altında toplayarak içlerinde sapkınlığa düşenleri dışlamış, halk tarafından tepki gören ancak kendisinin dışlayamayacağı sûfileri ise şatahât kavramıyla izah ve tasnif etmiştir. Tasavvufu sistemli ve tutarlı bilimsel bir zemine oturtup temel iki kaynak olan Kur’an ve Sünnete dayanan bir ilim olarak belirlemiştir. Bu şekilde Serrâc, sünni tasavvuf anlayışını ortaya koymuştur. Böylelikle bir bilim olarak tasavvuf’un çatısını kurarak diğer dini ilimler arasındaki yerini almasını sağlamış, dağınık tasavvufi grupları merkeze toplamış ve tasavvuf biliminin ana referansı olarak da bu merkezi tayin etmiştir.